

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 09 | pp. 70-76 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

AKSIYADORLIK JAMIYATLARINING KAPITAL BOZORIDAGI ISHTIROKINI FAOLLASHTIRISHDA XALQARO AMALIYOTNI JORIY QILISH

Mo'minov Shohijahon Suyun o'g'li

International School of Finance Technology and Science

(ISFT institute), Uzbekistan

Toshkent davlat iqtisodiyot

universiteti doktoranti

Annotatsiya: Maqolada, kapital bozori, korporatsiyalarda korporativ boshqaruvni rivojlantirish, ularning faoliyatini takomillashtirish va yangi zamonaviy loyihalarda ishtirokini oshirish hamda korporativ boshqaruv orqali iqtisodiyotni yanada rivojlantirish uchun takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: Aksiyadorlik jamiyatlari, kapital bozori, investitsiya, startaplar, heyj fondlar, kompaniyalarni investitsion banklar orqali rivojlantirish, texnologik yangiliklar, iqtisodiy rivojlanish.

KIRISH

Global iqtisodiyotning rivojlanishi va moliyaviy bozorlardagi raqobatning oshishi aksiyadorlik jamiyatlarining (AJ) kapital bozorlarida faol ishtirok etishining zaruratini oshirdi. Aksiyadorlik jamiyatlari o'z faoliyatini kengaytirish, rivojlantirish va kapital jalb qilish uchun kapital bozorlariga murojaat qiladi. Biroq, ko'plab mamlakatlarda, xususan, O'zbekistonda bu jarayonlarning samaradorligi va ishtirok darajasi hali ham cheklangan. Shu bilan birga, rivojlangan mamlakatlarning tajribasi aksiyadorlik jamiyatlarining kapital bozoridagi faolligini oshirish uchun xalqaro amaliyotni joriy qilishning ahamiyatini ko'rsatmoqda. Mazkur maqolada aksiyadorlik jamiyatlarining kapital bozorlaridagi ishtirokini faollashtirish uchun xalqaro amaliyotni joriy qilish masalalari, xalqaro tajriba, O'zbekistonda bu jarayonni rivojlantirish yo'llari va istiqbollari ko'rib chiqiladi. Kapital bozori mamlakat iqtisodiyotining asosi bo'lib, uning rivojlanishi barqaror iqtisodiy o'sish va ijtimoiy farovonlikning kafolatidir. Ushbu bozorda investitsiyalar katta ahamiyatga ega bo'lib, ular iqtisodiyotga yangi resurslar jalb qilish, ish o'rinlari yaratish, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va mamlakat raqobatbardoshligini oshirish uchun muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada investitsiyaning kapital bozorini rivojlantirishdagi asosiy vazifalari va ularning ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri haqida batafsil so'z yuritiladi. Rivojlangan davlatlarda iqtisodiyotning rivojlanishini taminlagan tizim kapital bozori hisoblanadi. Kapital bozori va uning ishtirokchilarisiz iqtisodiyot rivojlanmaydi. O'zbekiston Respublikasida ham kapital bozorini rivojlantirish uchun rejalar mavjud va qonunlar qabul qilinmoqda. Biroq

buning o'zi yetarli emas. Buning uchun rivojlangan davlatlar kapital bozori tajribasiga asoslangan haqiqiy amaliy harakatlar kerak. Kapital bozorida moliyaviy aktivlar ishlab chiqarishning moddiy boyliklarga aylantirilishi, o'z navbatida, savdo va sanoat tarmoqlarining rivojlanishiga olib keladi va bu bilan iqtisodiy o'sish rag'batlantiriladi. Zero, kapital bozori rivojlanmagan mamlakatdagi aholi jamg'arma mablag'larini nisbatan yaroqsiz va samarasiz kanallarga, faqatgina ko'zga ko'ringan iste'mol mahsulotlariga va boshqalarga sarflaydi, yoki umuman sarflamaydi, natijada bu iqtisodiy o'sishga katta to'siq bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi kapital bozorini rivojlantirishning 2021-2025-yillarga mo'ljallangan strategiya loyihasida ko'rsatilganidek, milliy IPO/SPO fond bozorining shakllantirilishi mamlakatda xususiylashtirishni va moliya bozorini rivojlantirishning samarali vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkin. Jumladan, xususiylashtirish shaffof va ochiq tarzda amalga oshirilishiga, barcha zaruriy ma'lumotlarning oshkora bo'lishiga va shu orqali mahalliy hamda xorijiy investorlarning qiziqishari ortishiga xizmat qiladi. Davlat dasturlarida faol investitsiyalarni jalb qilish, xususan to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar hajmini oshirishga qaratilgan islohotlarni amalga oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Aynan shulardan kelib chiqib, mazkur sohani rivojlantirish — mamlakat iqtisodiyoti o'sishini ta'minlashda muhim rol o'ynashini inobatga olgan holda, ishlab chiqilgan strategiya loyihasini tezkorlik bilan hayotga tadbiqu etish va shu orqali mamlakatimiz moliya bozorini yanada rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar sharhi

Iqtisodiyot va moliya sohasidagi mavjud adabiyotlarda "Aksiyadorlik jamiyatlarini kapital bozoridagi ishtirokini faollashtirishda xalqaro amaliyotni joriy qilish" mavzusida xorijiy va mahalliy olimlarning savollari mutaxassislar tomonidan o'rganilib, tegishli ta'riflar berilgan.

1. **Kenny, P. A., & Moss, T. (2020).** *Global Capital Markets: Integration, Crisis, and Growth*. Routledge. Xalqaro moliya bozori, xalqaro fond bozori va investitsiya bozorini shakllantirish usullari va ularning yangi tashkil etilgan kompaniyalari hamda loyihalarning moliyalashtirish jarayonida tutgan o'rni haqida ma'lumotlar berilgan va bu ma'lumotlar uni moliyaviy jihatdan asoslab beradi.

2. **Brealey, R. A., Myers, S. C., & Allen, F. (2019).** *Principles of corporate finance* (13th ed.). McGraw-Hill Education. Rivojlangan mamlakatlarda kapital bozori tajribasi, fond bozoriga fuqarolarning mablag'larini jalb qilish va shu orqali venchur fondlar faoliyati bo'yicha yangi loyihalarni moliyalashtirish jarayonlarini jadallashtirish qimmatli ma'lumotlar va g'oyalarni berdi.

3. **Taxumova Oksana V., Kasatkina Elena V.** Xalqaro moliya bozori, xalqaro fond bozori va investitsiya bozorini qanday shakllantirish va ularning yangi tashkil etilgan kompaniyalari va moliyalashtirish jarayonida loyihalarning roli haqida ma'lumotlar berilgan va bu ma'lumotlar uni moliyaviy nuqtai nazardan asoslaydi.

4.Vahobov A.V. Investitsiyalar haqida muhim bilimlar mavjud va aynan ushbu kitobda ekspert yangi loyihalarni moliyalashtirish jarayonini bank kreditlari hisobiga emas, balki kapital bozori va investitsiya fondlari orqali amalga oshirish muhimligini ta'kidlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Kapital bozori bu moliyaviy resurslar, ya'ni aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa moliyaviy vositalarni sotib olish va sotish amalga oshiriladigan iqtisodiy bozor turidir. Kapital bozorlari orqali aksiyadorlik jamiyatlari yangi investitsiyalar jalb qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa kompaniyalarga o'z faoliyatini kengaytirish va texnologik rivojlanish uchun zarur bo'lgan moliyaviy mablag'larni olishga yordam beradi.

Aksiyadorlik jamiyatlarining kapital bozorlarida faol ishtiroki quyidagi jihatlar bilan ahamiyatlidir:

1. **Kapital jalb qilish:** Kapital bozorlariga chiqish orqali aksiyadorlik jamiyatlari ko'p miqdordagi mablag'ni jalb qilishi mumkin. Bu o'z navbatida kompaniyaning innovatsion loyihalarini moliyalashtirish va o'z biznesini kengaytirish imkoniyatini beradi.

2. **Korxonalar rivojlanishiga turtki:** Kapital bozorlarida faoliyat yuritadigan aksiyadorlik jamiyatlari raqobatbardosh bo'lib, kompaniya ichida samaradorlikni oshiradi. Bozordagi investitsiya jarayonlari bilan shug'ullanish kompaniyani xalqaro miqyosda rivojlantirishga imkon yaratadi.

3. **Bozor ishtirokchilarining ishonchini oshirish:** Kapital bozorida aksiyadorlik jamiyatlarining faol ishtiroki investorlarda ishonch uyg'otadi va ularning kompaniyaga kapital kiritishga rag'batini oshiradi.

Muhokama va natija

Xalqaro amaliyot va tajribalar

Rivojlangan davlatlar kapital bozorlarini yanada samarali boshqarish uchun ko'plab xalqaro amaliyotlarni joriy etishgan. Quyida ayrim davlatlarning tajribasi keltirilgan:

1. **AQSh modeli:** AQSh kapital bozorlaridagi faoliyat dunyo bo'ylab eng samarali tizimlardan biri hisoblanadi. Bu davlatda aksiyadorlik jamiyatlari uchun keng qamrovli qonunchilik bazasi mavjud bo'lib, ular bozor ishtirokchilari uchun shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlaydi. Amerika fond birjalarida (NYSE va NASDAQ) ishtirok etish uchun kompaniyalar ko'plab talablarga javob berishi kerak. Ushbu talablar kompaniyalarning moliyaviy ko'rsatkichlari va boshqaruv tizimlarining yuqori darajasini ta'minlaydi.

2. **Yevropa Ittifoqi tajribasi:** Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida aksiyadorlik jamiyatlari uchun xalqaro standartlar, masalan, IFRS (Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari) keng qo'llaniladi. Ushbu standartlar kompaniyalarning moliyaviy

hisobotlarini xalqaro investorlarga tushunarli va ishonchli bo'lishini ta'minlaydi. Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida fond birjalari orqali kompaniyalarning kapitallarini jalb qilish jarayonlari ancha soddalashtirilgan va ochiqlik darajasi yuqori.

3. **Yaponiya tajribasi:** Yaponiya kompaniyalari raqamli texnologiyalarni keng qo'llab, investorlarga real vaqt rejimida axborot taqdim etishga alohida e'tibor beradi. Shu orqali investorlarga kompaniyaning holati haqida tezkor ma'lumot yetkaziladi va ular tegishli qarorlarni tezroq qabul qilishadi.

O'zbekistonda xalqaro amaliyotni joriy qilish zarurati

O'zbekiston bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida xalqaro moliyaviy amaliyot va standartlarni joriy qilishga alohida e'tibor qaratmoqda. Biroq, aksiyadorlik jamiyatlarining kapital bozoridagi ishtiroki hali ham rivojlanmagan darajada. Bu esa bir qancha sabablar bilan izohlanadi:

1. **Sohadagi qonunchilik bazasining rivojlanmaganligi:** O'zbekistonda aksiyadorlik jamiyatlari uchun kapital bozorlari bilan ishlashda xalqaro standartlar va qonunlarning to'liq joriy etilmagani o'z samarasini bermayapti.

2. **Xalqaro investorlarga ochiqlik yetarli emas:** Ko'plab aksiyadorlik jamiyatlari moliyaviy ko'rsatkichlar va hisobotlarni xalqaro standartlarga mos ravishda taqdim etmayapti. Bu esa xorijiy investorlarning kapital bozorida faol ishtirok etishini qiyinlashtirmoqda.

3. **Moliyaviy infratuzilmaning rivojlanmaganligi:** O'zbekiston kapital bozorida raqamli texnologiyalarning keng ko'lamda joriy etilmagani kompaniyalar va investorlarga bozor haqida tezkor ma'lumot yetkazishda qiyinchilik tug'diradi.

Xalqaro amaliyotni joriy qilish yo'llari

Aksiyadorlik jamiyatlarining kapital bozoridagi ishtirokini faollashtirish va O'zbekistonda xalqaro tajribani joriy qilish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish mumkin:

1. **Xalqaro standartlarni joriy qilish:** Aksiyadorlik jamiyatlari uchun xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini (IFRS) to'liq joriy qilish va ularni bajarilishini ta'minlash kerak. Bu investorlarga kompaniyalarning moliyaviy holati haqida aniq va ishonchli ma'lumot olish imkonini beradi.

2. **Kapital bozorini liberallashtirish:** Kapital bozorini yanada liberallashtirish orqali xorijiy investorlar uchun imkoniyatlar yaratish lozim. Soliq yengilliklari, davlat kafolatlari va investorlarga qulay shart-sharoitlar yaratish kapital jalb qilishni oshiradi.

3. **Raqamli texnologiyalarni keng joriy qilish:** Kapital bozorida raqamli texnologiyalar va platformalar orqali kompaniyalar va investorlar o'rtasida real vaqt rejimida axborot almashinuvini yo'lga qo'yish lozim. Bu investorlarga kapital bozoridagi o'zgarishlar va kompaniyalar holatini tezkor kuzatish imkonini beradi.

4. **Shaffoflik va hisobdorlikni oshirish:** Kompaniyalarning shaffofligini ta'minlash uchun ularning faoliyatini kuzatib boruvchi mustaqil moliyaviy institutlar faoliyatini kengaytirish zarur. Bu investorlarning ishonchini oshiradi va kapital jalb qilishni faollashtiradi.

Xalqaro tajribani joriy qilishning muhim afzalliklaridan biri – bu investorlar orasida ishonchli va samarali hamkorlikni ta'minlashdir. Quyidagi yo'nalishlar O'zbekiston kapital bozorlarini yanada rivojlantirish uchun muhim bo'lishi mumkin.

1. Korporativ boshqaruvni yaxshilash

Xalqaro tajriba aksiyadorlik jamiyatlarining samarali faoliyat ko'rsatishida korporativ boshqaruvni yaxshilash muhim ekanini ko'rsatmoqda. AQSh va Yevropa Ittifoqi mamlakatlaridagi aksiyadorlik jamiyatlari faoliyati korporativ boshqaruv qoidalari va standartlari asosida olib boriladi. Bu qoidalar kompaniya ichidagi qaror qabul qilish jarayonlarini ochiq va shaffof qilib, investorlarning ishonchini oshiradi. O'zbekistonda xalqaro korporativ boshqaruv tamoyillarini joriy qilish orqali aksiyadorlik jamiyatlarining kapital bozorida ishtirok etishiga ko'maklashish mumkin.

Korporativ boshqaruvni yaxshilash uchun O'zbekistonda quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishi mumkin:

- **Boshqaruvda mustaqillikni ta'minlash:** Korxonada boshqaruv organlarida mustaqil direktorlar faoliyat ko'rsatishini ta'minlash zarur. Bu kompaniya faoliyatining shaffofligini oshiradi va qaror qabul qilishda sub'ektivlikni kamaytiradi.

- **Hisobotlilikni oshirish:** Kompaniyalar o'z moliyaviy faoliyatlarini muntazam ravishda hisobot qilishlari kerak. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini to'liq joriy etish bu jarayonni oshkora qiladi va aksiyadorlarga kompaniya holati haqida aniq ma'lumot beradi.

2. Xalqaro investorlarni jalb qilish

Xalqaro kapital bozorlarida ishtirok etish aksiyadorlik jamiyatlari uchun katta imkoniyatlarni ochadi. Rivojlangan bozorlar tajribasidan ma'lum bo'ladiki, xorijiy investorlarni jalb qilish orqali kompaniyalar o'z faoliyatini kengaytirish va texnologik rivojlanish uchun qo'shimcha mablag' jalb qilishlari mumkin. Xorijiy investorlarning O'zbekistonga qiziqishini oshirish uchun bir qancha choralarni ko'rish lozim:

- **Xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni rivojlantirish:** Xalqaro moliyaviy tashkilotlar, fondlar va investitsiya banklari bilan yaqin hamkorlik O'zbekiston aksiyadorlik jamiyatlari uchun xalqaro kapital bozorlariga chiqish imkonini yaratadi.

- **Valyuta va soliq siyosatida qulayliklar yaratish:** Xorijiy investorlar uchun O'zbekiston kapital bozorida ishtirok etish qulay bo'lishi uchun valyuta nazorati va soliq qonunchiligida rag'batlantiruvchi yengilliklar yaratish zarur. Xorijiy investitsiyalarni qo'llab-quvvatlovchi soliq imtiyozlari xalqaro investorlarning ishtirokini oshiradi.

• **Kapital oqimini erkinlashtirish:** Xalqaro investorlarning moliyaviy vositalarga kirishini osonlashtirish uchun kapital oqimi erkinligini ta'minlash kerak. Kapital oqimi cheklovlarini kamaytirish O'zbekiston kapital bozorlarining jozibadorligini oshiradi.

3. Ta'lim va bilim almashuvi

O'zbekistonda aksiyadorlik jamiyatlari uchun xalqaro amaliyotni joriy qilishda malakali mutaxassislar tayyorlash muhim ahamiyatga ega. Rivojlangan mamlakatlarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, kapital bozorlari muvaffaqiyatli ishlashi uchun malakali boshqaruvchilar, moliyaviy maslahatchilar va baholovchi mutaxassislar kerak. Shu bois O'zbekistonda ta'lim tizimi orqali kapital bozoriga oid maxsus kurslar va dasturlarni tashkil etish lozim.

• **Xalqaro ta'lim dasturlari va seminarlar:** Kapital bozoridagi global amaliyotlar haqida o'quv dasturlari va seminarlar tashkil qilish orqali aksiyadorlik jamiyatlarining boshqaruv xodimlari va moliyaviy mutaxassislarini xalqaro standartlar bilan tanishtirish lozim. Bu esa bozorning samaradorligini oshirishga yordam beradi.

• **Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda tajriba almashuvi:** Jahon banki, Xalqaro valyuta fondi va Yevropa rekonstruksiya va taraqqiyot banki kabi xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda tajriba almashuvi aksiyadorlik jamiyatlari uchun foydali bo'ladi. Ushbu tashkilotlar bilan seminarlar va loyihalar o'tkazish orqali xalqaro tajribani o'rganish va mahalliy sharoitda amaliyotga tatbiq qilish mumkin.

XULOSA

Aksiyadorlik jamiyatlarining kapital bozoridagi ishtirokini faollashtirishda xalqaro amaliyotni joriy qilish O'zbekiston uchun muhim ahamiyatga ega. Xalqaro moliyaviy standartlar, raqamli texnologiyalar, shaffoflikni oshirish va xorijiy investorlarni jalb qilish orqali aksiyadorlik jamiyatlari xalqaro bozorlarda muvaffaqiyat qozonishi mumkin. Bu esa nafaqat aksiyadorlik jamiyatlari uchun, balki butun iqtisodiyot uchun foydali bo'ladi. Shu bilan birga, xalqaro tajribani joriy qilish jarayoni O'zbekistonning raqobatbardoshligini oshiradi va xalqaro kapital bozorlarida munosib o'rin egallashiga xizmat qiladi. Xalqaro amaliyotning joriy etilishi moliyaviy islohotlar va ta'lim tizimidagi yangilanishlar bilan birga olib borilganda samarador bo'ladi.

O'zbekiston kapital bozorining kelgusi rivoji xalqaro amaliyotga qanchalik tez va muvaffaqiyatli tatbiq etilishiga bog'liq. Shu ma'noda aksiyadorlik jamiyatlarining bozorga kirib, xalqaro miqyosda faoliyat yuritishi butun iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va investitsiya muhiti yaxshilanadi. Xalqaro tajribani o'zlashtirish bilan birga, mahalliy sharoitlarga mos innovatsion yondashuvlar va strategiyalarni ishlab chiqish bu boradagi muvaffaqiyatning kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Damodaran, A. (2012). *Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset* (3rd ed.). Wiley.
2. Ushbu kitob aksiyadorlik jamiyatlarini baholashda va kapital bozorlarida qimmatli qog'ozlar bo'yicha xalqaro standartlarni tushunishda muhim manbadir.
3. International Financial Reporting Standards (IFRS) Foundation. (2021). *International Financial Reporting Standards (IFRS) 2021*. IFRS Foundation.
4. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari aksiyadorlik jamiyatlarining xalqaro bozorlarda ishtiroki va hisobot berish amaliyoti haqida batafsil ma'lumot beradi.
5. Brealey, R. A., Myers, S. C., & Allen, F. (2019). *Principles of Corporate Finance* (13th ed.). McGraw-Hill Education.
6. Korporativ moliya, aksiyadorlik jamiyatlari kapitali va bozordagi ishtiroki haqida asosiy tushunchalar.
7. Jahon Banki (2021). *Capital Market Development: Challenges and Opportunities*. Jahon Banki Hisobotlari.
8. Jahon Banking kapital bozorlarining rivojlanishi va xalqaro amaliyotni joriy qilish bo'yicha hisobotlari.
9. Kenny, P. A., & Moss, T. (2020). *Global Capital Markets: Integration, Crisis, and Growth*. Routledge.
10. Ushbu kitob xalqaro kapital bozorlarining integratsiyasi va rivojlanish jarayonini o'rganishga bag'ishlangan.
11. Tirole, J. (2017). *Economics of the Public Sector*. Princeton University Press.
12. Davlat ishtirokidagi korxonalar va aksiyadorlik jamiyatlari kapital bozoridagi faoliyatni tartibga solish masalalari yoritilgan.

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

